

ارزیابی محله‌های بافت تاریخی باغشهر خوانسار از نظر پایداری کالبدی (مورد مطالعه: محله پلگوش)

بابک عالمی^{۱*}، مرتضی مجیدی^۲

۱. استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۲. کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

DOI:10.22034/mpsh.2023.365347.1025

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۰

چکیده

در چند دهه اخیر تغییرات و تحولات مختلف موجب آسیب به بافت تاریخی محله‌های شهر خوانسار شده است. از این رو باید در جهت ایجاد پایداری در این محله‌ها گام برداشت. پایداری در محله در گرو پایداری در چهار بخش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی است. به‌منظور دستیابی به پایداری در سه بخش اول، ابتدا باید به پایداری در سطح کالبدی که زیرساخت و پایه سه بخش دیگر محسوب می‌شود، دست‌یافت. اگر ضرورت ایجاد پایداری کالبدی در سطح محله پلگوش مطرح باشد، می‌توان سؤال کرد که شاخص‌های پایداری کالبدی کدامند؟ و با توجه به این شاخص‌ها محله پلگوش در چه سطحی از پایداری کالبدی قرار دارد؟ این پژوهش با بیان مفهوم پایداری محله به دنبال استخراج شاخص‌های پایداری کالبدی و ارزیابی محله پلگوش خوانسار با توجه به این شاخص‌ها است. در این راستا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از استدلال منطقی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی، شاخص‌های پایداری کالبدی استخراج می‌گردد و با توجه به آن محله پلگوش مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که شاخص‌های پایداری کالبدی شامل هفت شاخص معماری ساختمان‌ها، چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی، کاربری‌های استاندارد، تحرک و پویایی، فضاهای عمومی، دسترسی مناسب و کیفیت کالبدی است که در محله پلگوش سه شاخص کاربری‌های استاندارد، دسترسی مناسب و کیفیت کالبدی، پایدار؛ شاخص معماری ساختمان‌ها، نیمه پایدار و سه شاخص چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی، تحرک و پویایی و فضاهای عمومی، ناپایدار هستند.

کلیدواژه‌ها: بافت سنتی خوانسار، محله تاریخی، محله پلگوش، پایداری کالبدی، معماری خانه‌ها.

Alemi@kashanu.ac.ir

* نویسنده مسئول: بابک عالمی

مقدمه

در دهه‌های اخیر رشد و توسعه شهرها، ضعف زیرساخت‌ها، خدمات شهری، امکانات رفاهی و عدم توجه به هویت و ابعاد کالبدی مشکلات زیادی برای بافت‌های تاریخی ایجاد کرده است. با توجه به وجود بناهای ارزشمند و جمعیت قابل توجه در این مناطق، باید با نگرشی همه‌جانبه و توجه به پیشینه تاریخی آن، نسبت به رفع این مشکلات اقدام نمود. از طرفی با افزایش نگرانی‌ها درباره دخالت انسان در محیط اطراف خود در نیم‌قرن اخیر، مبحث پایداری مطرح گردید (سپهوند و عارف‌نژاد، ۱۳۹۲: ۴۴). بر اساس نظر پژوهشگران بهترین مقیاس جهت ایجاد پایداری در شهرها، مقیاس محله است (Pérez et al, 2018). به‌طوری که تغییر کیفیت زندگی در سطح محله به‌عنوان کوچک‌ترین واحد تقسیم شهری به‌سرعت بر روی کل شهر تأثیر می‌گذارد (مضطرزاده و حجتی، ۱۳۹۴). در سالیان اخیر بافت تاریخی شهر خوانسار نیز از تعرض انسان مصون نبوده و دچار آسیب‌هایی شده است. حال مساله آن است که چگونه می‌توان مشکلات بافت تاریخی شهر خوانسار را برطرف نمود و در جهت پایداری بافت تاریخی و کل شهر گام

برداشت. اولین اقدام در راستای دستیابی به شهر پایدار سنجش و ارزیابی وضع موجود است. در این راستا با توجه به اینکه پایداری دارای ابعاد مختلف محیطی، کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و ... است و همچنین بافت تاریخی شهر خوانسار بسیار گسترده است، در این پژوهش شاخص‌های پایداری کالبدی به صورت موردی در محله پلگوش شهر خوانسار مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. هدف از این مقاله در وهله اول بررسی پایداری کالبدی و استخراج شاخص‌های آن و در مرحله بعد ارزیابی سطح پایداری کالبدی محله پلگوش خوانسار با توجه با شاخص‌های گردآوری شده است. بنابراین این پژوهش در پی پاسخ به دو سوال زیر است:

- مؤلفه‌های پایداری کالبدی در محله تاریخی کدامند؟

- ارزیابی محله پلگوش خوانسار از منظر این مؤلفه‌ها چه نتایجی در پی دارد؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

در ارتباط با موضوع پایداری پژوهش‌های مختلفی در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و... در مقیاس‌های مختلف شهری، منطقه‌ای و ... انجام شده است. با توجه به موضوع این مقاله، می‌توان پژوهش‌های مرتبط را در سه حوزه پایداری کالبدی، پایداری محله و پایداری در خوانسار دسته‌بندی نمود. دمپسی، براملی، پاور و براون (۲۰۱۱) در پژوهشی کیفیت مطلوب محیط، قلمرو عمومی مناسب، مسکن باکیفیت، همسایگی پیاده مدار و دسترسی مناسب را به عنوان مهم‌ترین شاخص‌های کالبدی پایداری اجتماعی معرفی می‌کنند. برزگر، دیوسالار، فنی و صفرعلی زاده (۱۳۹۷) با بررسی تحولات توسعه در ساختار کالبدی زیرساختی شهرهای کوچک، یکپارچگی کارکردی را در شرایط پایداری متوسط و مؤلفه‌های کیفیت مکان و امکانات مکان را در سطح پایداری ضعیف ارزیابی می‌کنند. مؤمنی و مودت (۱۳۹۷) پایداری کالبدی - اجتماعی شهر اهواز را با رویکرد توسعه‌ای - کاربردی مورد بررسی قرار می‌دهند که نتایج آن نشان‌دهنده تفاوت میزان پایداری در مناطق مختلف. پژوهش‌های مختلفی موضوع پایداری را در سطح محله مورد بررسی قرار داده‌اند. کلانتیو (۲۰۰۷) با تأکید بر توجه به مفاهیم محله و واحد همسایگی در رویکرد پایداری و با معرفی محله به عنوان مهم‌ترین فضا برای دستیابی به پایداری، هدف پایداری را تحقق یک جامعه محلی پایدار می‌داند. قدیری، حکمت‌نیا و الهیاری بیاتانی (۱۳۹۸) رابطه سرمایه اجتماعی با پایداری کالبدی را در محله مزم تهران مورد بررسی قرار داده‌اند که نتایج آن حاکی از آن است که شاخص کلی سرمایه اجتماعی این محله در حد متوسط به بالا و شاخص کیفیت کالبدی در وضعیت پایین و نامناسب قرار دارد. مفیدی شمیرانی و مضطرزاده (۱۳۹۴) با هدف شناخت معیارهای کالبدی پایداری در محلات شهری، ویژگی‌های کالبدی محلات بومی در اقلیم گرم و خشک را مورد ارزیابی قرار می‌دهند و در نهایت درمی‌یابند که محلات بومی - سنتی واقع در اقلیم گرم و خشک از جنبه کالبدی از معیارهای پایداری پیروی می‌کنند. حسین زاده، احمدی و صدراپی (۱۳۹۷) با برنامه‌ریزی مسکن شهر خوانسار با توجه به رویکرد توسعه پایدار دریافته‌اند که مسکن این شهر به لحاظ کمی دچار کمبود و به لحاظ کیفی نیز میزان رضایت‌مندی ساکنین از شاخص‌های کیفی پایین‌تر از حد متوسط است. شهریاری، ولی شریعت پناهی و فرجی‌راد (۱۳۹۶) در پژوهشی عوامل مؤثر بر پایداری منابع روستایی شهرستان خوانسار و نقش اکوتوریسم در امر توسعه پایدار را مورد بررسی قرار می‌دهند که نتایج آن نشان می‌دهد که مناطق روستایی خوانسار علی‌رغم ظرفیت‌های توسعه‌ای فراوان در زمینه گردشگری و توسعه پایدار تاکنون نتوانسته جایگاه مناسبی را به دست آورد. با توجه به منابع چنین استنباط می‌شود که پژوهشگران، حوزه‌های مختلف پایداری را در مقیاس‌های مختلف مورد بررسی قرار داده‌اند اما تاکنون پژوهشی با موضوع پایداری کالبدی محله‌های تاریخی شهر خوانسار صورت نگرفته است.

• پایداری

با گسترش بحث استفاده از منابع تجدیدپذیر و کاهش استفاده از منابع تجدیدناپذیر در جهان، مفهومی تحت عنوان پایداری شکل گرفت که قابل تعمیم به حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، محیطی و کالبدی است (Drakakis-Smith, 1995: 5). در راستای دستیابی به پایداری از دهه ۱۹۹۰ به بعد مفهوم توسعه پایدار و جوامع پایدار جایگاه ویژه‌ای به خود اختصاص می‌دهد (Mazmanian & Kraft, 1999). گروه‌های براتلند در کمیسیون جهانی توسعه و محیط‌زیست^۱ در سال ۱۹۸۷ در گزارشی با

عنوان آینده مشترک ما، توسعه پایدار را توسعه‌ای می‌داند که نیازهای نسل فعلی را بدون آسیب به توانایی نسل‌های آینده در برطرف نمودن نیازهایشان برطرف نماید (Singh, Murty, Gupta, & Dikshit, 2009). حفاظت از محیط‌زیست، جامعه متکی به خود، کاهش استفاده از منابع تجدید ناپذیر و برابری بین نسل‌ها از جمله اصولی است که در شرح این تعریف برای دستیابی به پایداری ارائه می‌شود (Maclaren, 1996).

امروزه عدم توانایی بافت‌های تاریخی در شهرها در برآورده ساختن نیازهای ساکنین خود موجب گسترش شهرها به صورت افقی شده است که تخلیه بافت تاریخی از جمعیت و تخریب آن را به دنبال دارد. بافتی که از لحاظ زیست‌محیطی پایدار است اما پایداری کالبدی، اجتماعی و اقتصادی خود را از دست داده است (نوریان و عبدالمهی، ۱۳۸۷، ۵۴). بر اساس نظر فریدمن دستیابی به پایداری در سطوح مختلف مستلزم تغییر بنیادی در مفهوم برنامه‌ریزی و ارائه تعریفی جدید از آن است (Goodland, 2003). بدین منظور می‌توان در جهت دستیابی به پایداری از رویکرد درون‌زا استفاده نمود. در این نگرش جوامع کوچک، مردم بومی و محیط اطراف آن محور مطالعه و برنامه‌ریزی هستند و نیازهای انسانی در آن محدوده متکی بر امکانات موجود در آن است (نوابخش و ارجمند سیاه‌پوش، ۱۳۸۸: ۲۰۹). در این راستا با استفاده از برنامه‌ریزی شهری در مقیاس محله می‌توان فرآیندها، موضوعات و مسائل مختلف را مطرح نمود (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۷). در برنامه‌ریزی محله مبنای نگرش کلان، مقیاس خرد و محلی و به‌جای توده‌های وسیع غیرقابل مدیریت کلان‌شهری، واحدهای ارگانیک قابل مدیریت محلی مورد توجه واقع می‌شود (Van Dick, 2004).

● محله

مبحث محله از جمله مفاهیمی است که از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است و تعاریف و توصیفات گوناگونی پیرامون آن بیان شده است. بررسی لغوی اولین رویکردی است که می‌توان به آن اشاره کرد. در این باب محله در فرهنگ لغت دهخدا به کوی، برزن و قسمتی از شهر (دهخدا، ۱۳۳۵)، در لغت‌نامه آکسفورد به مجموعه از انسان‌هاست که در مکانی مشخص زندگی می‌کنند و دارای ویژگی‌های مشترکی چون شغل، نژاد، قومیت و ... هستند و در زبان لاتین به دو مفهوم ^۱Nighbourhood و ^۲Township تعبیر می‌شود (Barton, Grant & Guise et al, 2003: 4).

رویکرد دیگری که این زمینه وجود دارد، نظریات و تعاریف نظریه‌پردازان مختلف پیرامون مفهوم محله است که این نظریات منجر به پیدایش دیدگاه‌های مختلف در ارتباط با مفهوم محله شده است. در این باب لینچ معتقد است محله منطقه‌ای است که با توجه به ویژگی‌های آن، مخاطب بتواند ورود و خروج از آن را درک کند (لینچ، ۱۳۸۷: ۳۲۲). شونبرگ در تعریف محله به ویژگی‌هایی از جمله مرزهای مشخص، وجود بیش از یک موسسه و نهاد در فضای آن، وجود الزامات در شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی و فضاهای عمومی اشاره می‌کند (Galster, 2001: 2111). هلید برنند فری محله را محدوده‌ای با شعاع عملکرد ۱۱۰-۱۲۰ هکتار با تراکم جمعیت ۶ نفر در هکتار و جمعیت ۷۰۰۰ نفری تعریف می‌کند که مرزهای آن توسط راه‌آهن، خیابان اصلی و فضای سبز مشخص می‌شود (عبدالمهی، صرافی و توکلی نیا، ۱۳۸۹: ۹۲). بر اساس نظر پور جعفر محله بخشی از تقسیم‌بندی کالبدی- فرهنگی شهر است، با حوزه یا فضای جغرافیایی مشخص، علاقه‌ها، احساسات، تعلق جمعی، روابط همسایگی و الگوی مشترک زندگی که روی هم رفته هویت مشترک مردمان ساکن را در محله می‌سازد (موقر، رنجبر و پور جعفر، ۱۳۹۴: ۳۸). بررسی نظریات مختلف نشان می‌دهد که محله در دیدگاه‌های مختلف مفهومی یکسان نداشته است. از این رو در ادامه مفهوم محله در دیدگاه‌های مختلف در قالب جدول ۱ ارائه می‌شود.

جدول ۱. دیدگاه‌های مختلف پیرامون مفهوم محله

دیدگاه	تعریف محله
جامعه‌شناسی شهری	واحد اجتماعی حقیقی که به صورت ناخودآگاه شکل گرفته و در طول زمان شکل و قالب پایدار پیدا می‌کند (توسلی، ۱۳۷۶: ۱۳).
علوم اجتماعی	محدوده کوچک مسکونی، ساکنان این محدوده و رابط بین ساکنان و کیفیت زندگی آن‌ها محله نام دارد (Gould & Kolb, 1964).

924.	
جغرافیای شهری و اجتماعی	محلله‌های شهری به واسطه سه مؤلفه دارا بودن یک حوزه جغرافیای از شهر، تشکیل اجتماع کوچک مردم شهر و ایجاد وابستگی بین گروه‌های اجتماعی، شکل می‌گیرد (Thomlinson, 1969).
برنامه‌ریزی شهری	محدوده ترکیب شده از کاربری‌های تأمین کننده نیازهای ساکنان در ساختار شهر محله نامیده می‌شود (Cowan & Rogers, 2005: 256).
روانشناسی اجتماعی	محدوده‌ای که ساکنان آن دارای روابط اجتماعی و انسانی هستند که وابستگی‌های عاطفی را به دنبال دارد (موحد و کرده، ۱۳۹۶: ۸).
شهرگرایان	محلله از عناصر اصلی سازمان‌دهی در شهرسازی است که دارای شعاع ۴۰۰ متر و مساحتی حدود ۵۰ هکتار است. محلله‌های به وسیله شبکه پیوسته و متوالی از وسایل حمل و نقل شهری به یکدیگر متصل می‌شوند (Cowan & Rogers, 2005: 258-259).

وجه دیگر در تعریف محله، بررسی آن در مبانی معماری و شهرسازی ایران است. در تاریخ معماری و شهرسازی ایران از محله به مثابه واحدی جغرافیایی، فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و عنصر اصلی سازنده شهر سنتی یاد شده است (باستانی راد، ۱۳۹۱: ۴). جامعه شهری رنگ گرفته از نظام عشیره‌ای، در روند شکل‌گیری خود مجموعه‌هایی را ایجاد کرد که به محله معروف شدند. از ابتدای بنای شهرها، هر قوم و قبیله‌ای تحت شرایط خانوادگی، منافع مشترک و شبکه‌های خویشاوندی، محله جداگانه‌ای در شهر بنا کرد. نیاز به همبستگی داخلی از یک سو و تحدید گروه‌های اجتماعی خودی از سمت دیگر، نیاز به خودکفایی را در زمینه خدمات و تأسیسات لازم توجیه می‌کرد. این احساس همبستگی باعث تمایز محلات نسبت به هم می‌شد. روابط اجتماعی حاکم در شکل‌گیری و استخوان‌بندی محله مؤثر بود و شبکه ارتباطی و مرکز محله و دیگر عناصر کالبدی مانند آب‌انبار، سقاخانه، حسینیه و حمام را تعریف می‌کرد. بافت کالبدی محله به عنوان تبلور فضایی شرایط اجتماعی - اقتصادی جامعه، دارای انسجام و همگنی خاصی بود. به عبارت دیگر، عوامل مذکور باعث به وجود آمدن عناصر کالبدی محله می‌شد و مجموعه‌ای از عناصر مذکور در مراکز مسکونی، محیطی را پدید می‌آورد که نمایانگر روابط متقابل ساکنان در ارتباط روزمره آنان بود (پاکزاد، ۱۳۸۹). با توجه به این توصیفات، عنصر اجتناب‌ناپذیر هر محله، میدانی بوده که در قلب آن قرار می‌گرفته است و عمومی‌ترین و اجتماعی‌ترین فضای آن محسوب می‌شده است (بیضایی، شکیبا و نقصان محمدی، ۱۳۹۶: ۵). مراکز محله را می‌توان از نظر فرم کالبدی به دو نوع تقسیم نمود، نوع اول به صورت یک راسته یا گذر را شامل می‌شود که در محل استقرار فضاهای اجتماعی و تجاری است. نوع دوم شامل مراکز محله‌ای به صورت یک میدانچه است که اغلب در محل تقاطع چند راه یا در مجاورت راه اصلی محله قرار می‌گیرد و در اطراف آن تعدادی دکان برای عرضه کالاهای ضروری ساکنان قرار می‌گیرد (جهدی و ساشورپور، ۱۳۹۸: ۵۷). از طرفی طبق تعریف واحد همسایگی در غرب، این مفهوم یک واحد فضایی - جغرافیایی با مرز مشخص، برنامه‌ریزی شده و در درجه اول مفهومی کالبدی است. واحد همسایگی به لحاظ جمعیت، سطح، مرزهای جداکننده و تسهیلات عمومی الگویی تقریباً غیر منعطف و کلیشه‌ای است (سرعلی و پوردیبهیمی، ۱۳۹۵: ۱۳). بنابراین بین تعریف تاریخی محله و واحد همسایگی در غرب تفاوت ماهوی وجود دارد و معادل فرض کردن این دو صحیح نیست. ذکر این نکته ضروری است که در شهرسازی معاصر ایران محله محل سکونت و اشتغال ۷۰۰-۱۲۵۰ خانوار (۳۵۰۰-۶۲۰۰ نفر) با شعاع دسترسی پیاده ۴-۵ دقیقه، شامل عناصری همچون مدرسه ابتدایی، مسجد، مراکز تجاری، پارک محله‌ای و ... است (حبیبی و مسائلی، ۱۳۷۸: ۱۳).

با توجه به تعاریف و نظریات که در ارتباط با مفهوم محله بیان گردید می‌توان محله را چنین تعریف نمود. محدوده جغرافیایی با مساحت تقریبی ۴-۵ هکتار، شعاع دسترسی ۴-۵ دقیقه (پیاده) و جمعیتی حدود ۷۰۰۰ نفر که مرزهای این محدوده به طور ذهنی قابل درک است. کالبد محله به صورت پیوسته و متشکل از منازل مسکونی، مساجد، مدارس ابتدایی و ... است. ساکنان محله معمولاً دارای فرهنگ، زبان، مذهب و ... مشترک و به لحاظ عاطفی به یکدیگر و به محله وابسته هستند به طوری که در معرفی خود از محله خود نیز نام می‌برند و در رویدادهای مختلف منافع محله را بر منافع شخصی ارجح می‌دانند.

• پایداری محله

امروزه سیاست‌های پایدار شهری اهمیت واحدهای همسایگی و نهادهای محلی را در دستیابی به پایداری درک نموده‌اند. پایداری در سطح محله، شروع دست‌یابی به پایداری در مقیاس‌های کلان‌شهری است (فنی و البوغیش، ۱۳۹۶: ۴۴). در همین راستا

کلاتونو و دیکسون معتقدند که در رویکرد پایداری جدید جوامع محلی به‌عنوان مهم‌ترین فضا جهت دستیابی به پایداری محسوب می‌شوند (Colantonio & Dixon, 2011). رویکرد محله محور با مراجعه به واقعیت‌های عینی و در مقیاس محلی با شناخت توانایی‌های هر محدوده نسبت به توانمندسازی آن محله اقدام می‌کند. این نگرش به‌سرعت مورد قبول همگان قرار گرفت، به طوری که یونسکو در هزاره سوم، توسعه را حول محور افزایش ظرفیت اجتماعات کوچک تعریف می‌کند (معمار، ۱۳۹۰: ۱۱۲). پژوهشگران مختلفی موضوع پایداری محله را مورد بررسی قرار داده‌اند و مؤلفه‌های مختلفی برای دست‌یابی به محله پایدار ارائه نموده‌اند (جدول ۲). فصل مشترک نظریه‌های مختلف در ارتباط با پایداری محله در چهار مؤلفه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی خلاصه می‌شود. بنابراین محله پایدار باید از تمام این مؤلفه‌های برخوردار باشد. اما شرایط مختلف باعث می‌شود که اولویت‌بندی به کارگیری این مؤلفه‌ها در محله‌های مختلف متفاوت باشد. در این راستا می‌توان محله پایدار را به‌صورت زیر تعریف نمود:

"محله پایدار محله‌ای است که از لحاظ کالبدی بتواند نیازهای ساکنین خود را در زمان حال و آینده تأمین کند، دوستدار محیط‌زیست و بر پایه استفاده حداکثری از انرژی‌های تجدید پذیر و سبز و کاهش سطح تخریب محیط‌زیست شکل گرفته است. به لحاظ اقتصادی خود کفا و مدیریت محله به‌صورت مشارکتی بر عهده ساکنین محله است و دارای پایگاه‌های فرهنگی جهت استفاده مردم و افزایش تعاملات اجتماعی است."

جدول ۲. پایداری محله از دیدگاه نظریه پردازان

نظریه پرداز	نظریه	ابعاد پایداری			
		کالبدی	زیست محیطی	اجتماعی و فرهنگی	اقتصادی
گیس و کوتزمارک	احترام به زیست محیط طبیعی و انسانی، تأکید بر کیفیت زندگی، حمایت از چرخه‌های زندگی و ساماندهی کالبدی از مهم‌ترین مشخصه‌های محله پایدار است (Geis & Kutzmark, 1995).	*	*	*	-
حیبی	مهم‌ترین ویژگی‌های محله پایدار شامل هویت مستحکم کالبدی، فرهنگی و فعالیتی، نشانه‌های شهری متمایزکننده، وجود فضاهای تعامل اجتماعی و نظارت ساکنان است (حیبی، ۱۳۸۲).	*	-	*	-
پاور	معیارهای محله پایدار شامل عدالت اجتماعی، امنیت، حساسیت محیطی، خدمات‌رسانی مناسب، طراحی و اجرای مناسب، شبکه ارتباطات منسجم، ایجاد پتانسیل جهت پیشرفت و مدیریت صحیح است (Power, 2004).	*	*	*	-
بن‌هام کارتر	اجزای محله پایدار شامل تراکم و جابه‌جایی، اختلاط کاربری‌ها، تنوع گونه‌های معماری، پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری، بهره‌وری انرژی، حساسیت نسبت به منابع آب، اکولوژی، قلمرو عمومی، پاسخ‌دهندگی فرهنگی شخصیت مجزا است (Carter, 2010).	*	*	*	*
بارتون	ارتباط بین مکان و زمینه و توجه به اکولوژی جهانی، حفظ حداکثری منابع طبیعی، توجه به محیط‌زیست، تثبیت سرمایه‌های اجتماعی و پایداری اقتصادی از مهم‌ترین اصول پایداری محله است (Barton, 2000: 10).	*	*	*	*
رزلد	اساس محله پایدار، سرمایه محلی شامل مؤلفه‌های اجتماعی، طبیعی، اقتصادی، کالبدی، انسانی و فرهنگی است (Roseland, 2005: 5).	*	*	*	*
کاندن	به‌منظور ایجاد محله پایدار باید هفت قانون احیای تراموای شهری، سیستم خیابانی به‌هم‌پیوسته، مکان‌یابی مدارس، ایستگاه‌ها حمل‌ونقل و خدمات تجاری در فاصله پنج دقیقه پیاده‌روی، مکان‌یابی مشاغل با ارزش در مجاورت منازل، تنوع در ساخت‌وساز، ایجاد پارک‌ها و منابع طبیعی و استفاده از زیرساخت‌های ارزان، هوشمند، سبک و سبز به‌طور کامل اجرا شود (Condon, 2012).	*	*	-	*
میتلان و ساتروایت	معیارهای ایجاد پایداری در محله شامل افزایش بهره‌وری حمل‌ونقل و تولید مسکن، بومی‌سازی، توسعه فناوری اطلاعات، جذب گردشگر با محوریت منابع طبیعی، فرهنگی و تاریخی و طراحی مسکن بر اساس	*	*	*	*

استفاده بهینه از توسعه مردم گرا است (Mitlin & Satterthwaite, 1994).

• شاخص‌های پایداری کالبدی

اجزا کالبدی محله، بخش مهمی از بستر زیست انسان را فراهم می‌نماید. به طوری که یکی از زیرساخت‌های لازم جهت دستیابی به پایداری اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی، وجود یک بستر کالبدی پایدار است. از طرفی در بافت‌های تاریخی توانمندسازی کالبد، مؤلفه بسیار مهمی در رضایتمندی ساکنین است. بنابراین به منظور ایجاد پایداری در محله‌ها ابتدا باید در وجه کالبدی به پایداری دست یافت. در این راستا باید وجوه مختلف پایداری معرفی گردد. در قالب نظریات و پژوهش‌های موجود در ایران و جهان، شاخص‌های مختلفی برای پایداری کالبدی ارائه شده است که در عین تشابه دارای ماهیت‌های متفاوتی نیز هستند. بر اساس این نظریات شاخص‌های پایداری کالبدی را می‌توان در دو دسته کلی شاخص‌های کمی و کیفی دسته‌بندی نمود. اما در تعریف شاخص‌های کیفی نمی‌توان به هیچ استاندارد تعریف شده‌ای استناد نمود زیرا با تغییر موضع، این استانداردها تغییر می‌نمایند. از مهم‌ترین شاخص‌های کمی می‌توان به سرانه کاربری‌ها، عرض معابر، تراکم ساختمان‌ها، تکنیک‌های ساخت و ... اشاره نمود. در تعریف شاخص‌های کیفی نیز می‌توان به چیدمان فضاها، نشانه‌ها و نمادها، تعاملات اجتماعی، خوانایی و ... اشاره نمود. بررسی این شاخص‌ها حاکی از آن است که با توجه به محدوده عملکرد هر یک از این شاخص‌ها و پراکندگی آن‌ها دسته‌بندی فوق نمی‌تواند پاسخ مناسبی به ارزیابی محله‌ها از لحاظ پایداری کالبدی ارائه نماید. بنابراین پژوهشگران دسته‌بندی بر اساس حوزه عملکرد را پیشنهاد می‌دهند. بر اساس این دسته‌بندی، هفت شاخص اصلی ارائه می‌شود و سایر شاخص‌ها در زیر مجموعه آن‌ها قرار می‌گیرند (جدول ۳).

جدول ۳. شاخص‌های پایداری کالبدی

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	مأخذ
معماری ساختمان‌ها	- مصالح مناسب (متناسب با اقلیم، اقتصادی، آکوستیک، بوم آورد و ...) - چیدمان فضاها (موقعیت، ابعاد و اندازه‌های آن‌ها)	(معماریان، ۱۳۸۶)، (احمدی، ۱۳۸۴: ۱۰۸)، (خیرآبادی، ۱۳۷۶: ۴۳)، (Bonine, 2000: 51)
چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی	دومنظوره سازی ساختمان‌های عمومی به منظور ایجاد تاب‌آوری در برابر حوادث	(Cutter, Barnes, Berry, Burton, Evans, Tate, Webb, 2008)
کاربری‌های استاندارد	- ورزشی (سالن‌های ورزشی، زمین‌های روباز و ..) - تجاری (خرده‌فروشی‌ها، بازارچه‌های محلی) - مذهبی (مسجد و حسینیه)	(Santos & Martins, 2007) (Morais & Camanho, 2011)
تحرک و پویایی	- مراکز محله - نشانه‌ها و نمادها - تعاملات اجتماعی ساکنین	(قبادیان، ۱۳۹۲: ۱۶۸)
فضاهای عمومی	- فضای سبز - میدان و میدانچه‌های محلی - پارک‌ها و فضاهای تفریحی - فضاهای باز عمومی (فعالیت‌های فرهنگی شامل تئاترها روباز و ...)	(Haughton & Hunter, 2004)، (Roseland, 2005)
دسترسی مناسب	- دسترسی آسان به وسایل حمل و نقل عمومی - تأکید بر پیاده‌روی، دوچرخه‌سواری	(چپ من، ۱۳۹۵: ۱۵۶)، (Roseland, 2000: 94)
کیفیت کالبدی	- عرض معابر و پیاده‌روها - شبکه فاضلاب و دفع آب‌های سطحی - تراکم ساختمان‌ها (تراکم باید متناسب با جمعیت و اقلیم و شرایط آب و هوایی لحاظ شود)	(خاکپور و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۸)، (مطلبی، ۱۳۸۳: ۱۰۱)، (موحد، کمان‌رودی، ساسان‌پور و قاسمی کفرودی، ۱۳۹۳: ۵۴۸)

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر به صورت توصیفی - تحلیلی با استفاده از استدلال منطقی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی است. بر این اساس با مطالعه کتب، مقالات، پایان‌نامه و سایر اسناد کتابخانه‌ای ضمن بررسی موضوع پایداری، وجوه آن و ادبیات پایداری در سطح محلات، ضمن تمرکز بر بعد کالبدی پایداری تلاش می‌شود که شاخص‌های آن از منابع مختلف استخراج شود. سپس بر اساس این شاخص‌ها، به‌عنوان چارچوب ارزیابی پایداری محله، مطالعه طرح جامع و با استفاده از روش‌های میدانی شامل مشاهده مستقیم و مصاحبه عمیق، محله تاریخی پلگوش به‌عنوان محدوده مورد مطالعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. داده‌های استخراج شده از این بررسی‌ها، تحلیل می‌گردد و در نهایت میزان بهره‌مندی محله پلگوش از شاخص‌های پایداری کالبدی تعیین می‌گردد.

• مورد مطالعه: محله پلگوش خوانسار

خوانسار، خوانسار، خوسار و خانیسار اسامی مختلفی است که از قرن پنجم به شهری که امروزه با نام خوانسار شناخته می‌شود، اطلاق می‌شده است (اشرف الکتابی، ۱۳۶۷: ۵۴). شهر خوانسار از قرن ۵ تا دوره صفویه یکی از روستاهای ناحیه گلپایگان محسوب می‌شده است اما در طول دوره صفویه با رشد و پیشرفت محسوس به یکی از مراکز مهم علمی، فرهنگی، و تا حدودی اقتصادی منطقه تبدیل شد. (کریمیان و صدیقیان، ۱۳۹۴: ۸۶). با توجه به موقعیت شهر که در دره‌ای باریک واقع شده است و رودخانه از مرکز آن عبور می‌کند، ساختار شهر از گذشته تاکنون به‌صورت باغ شهر بوده است. توزیع فضایی این باغ‌ها، سبب فاصله محله‌ها و عناصر معماری از هم شده است. وضعیتی که با توجه به اسناد و سفرنامه‌ها از دوره قاجار به همین منوال بوده است. با توجه به اسناد و مدارک موجود شهر خوانسار در دوره قاجار متشکل از ده محله با نام‌های شیرک یا محله علیا، سرچشمه، چشمه آخوند، جوزچه، مالگاه، پلگوش، لبرود، دو راه، چیتگاه و رنسان بوده است (صدیقیان و سبزی، ۱۳۹۵: ۳۵). محله پلگوش^۳ از محلات قدیمی شهر خوانسار است که در هسته اولیه این شهر واقع شده است. این محله از شمال با محله چیتگاه و دو راه، از شرق با محله رئیسان، از جنوب با محله آقا نظر و از غرب با محله منظریه دارای مرز مشترک است. این محله با مساحت حدود ۳۰ هکتار به‌طور تقریبی ۳۸ درصد از هسته اولیه شهر خوانسار را تشکیل می‌دهد. جمعیت ساکن در این محله به‌طور تقریبی ۱۳۵۰ نفر است.

محله پلگوش دارای دو گره مهم شامل میدان امام خمینی و حسینیه ابن‌الرضا است. میدان امام خمینی در قسمت شمال شرقی و در محل تقاطع دو خیابان امام خمینی و شهدا قرار دارد. در مجاورت این میدان عناصر و کاربری‌های مهمی نظری بازار پلگوش، مسجد آقا اسدالله و کاربری‌های تجاری قرار دارند.^۴ حسینیه ابن‌الرضا مرکز مذهبی محله محسوب می‌شود به‌طوری که اکثر قریب به اتفاق مراسم مذهبی و اجتماعات در این محل شکل می‌گیرد (تصویر ۱). ویژگی‌های این محدوده به شرح زیر است:

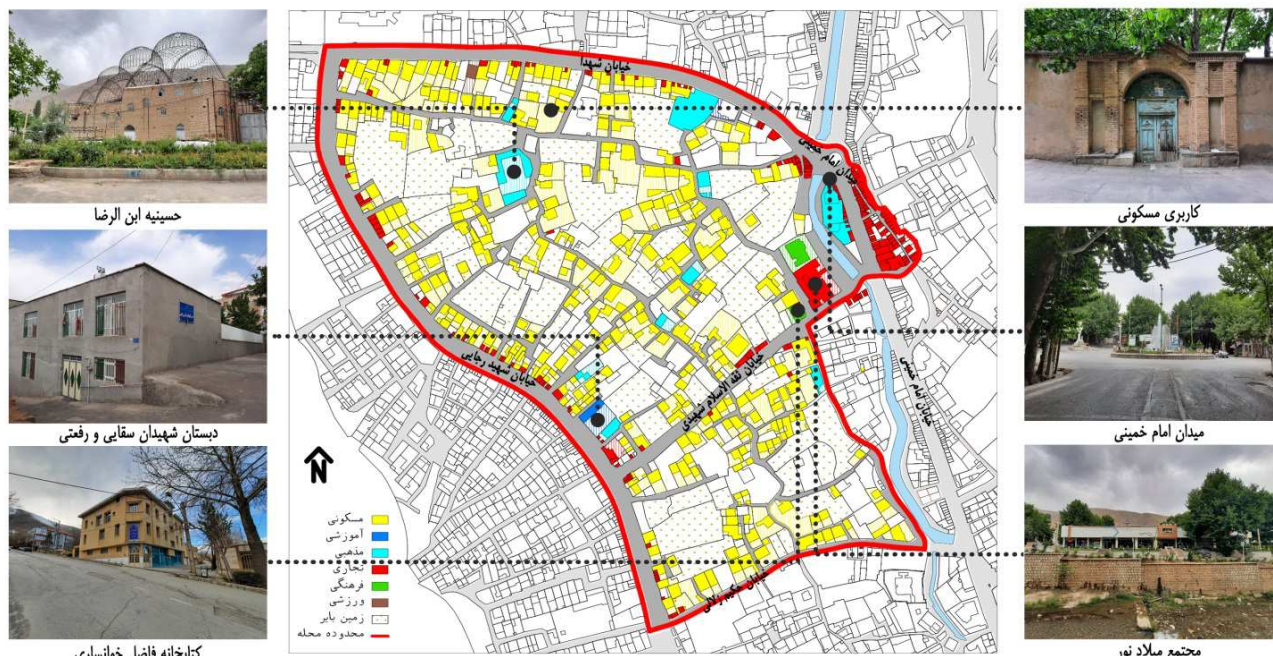
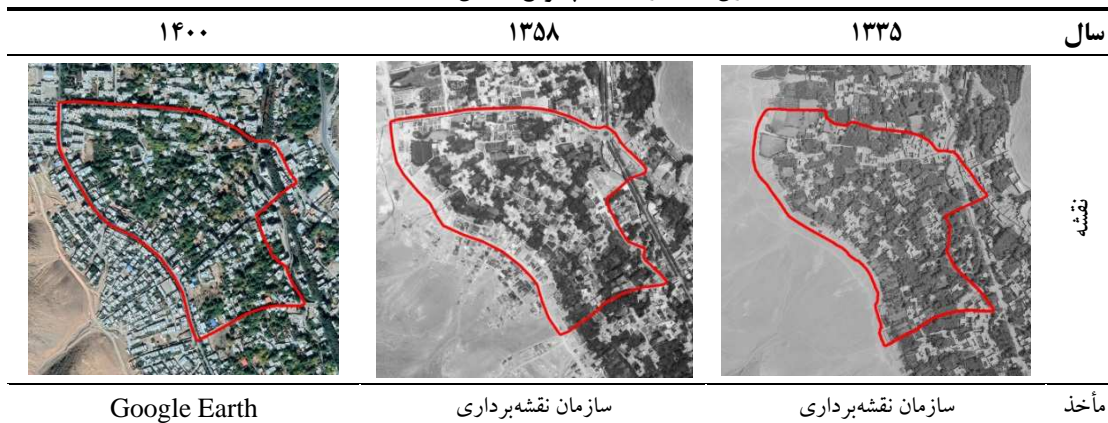
الف. عمده کاربری‌های این محدوده شامل سه بخش کاربری‌های تجاری، مسکونی و زمین‌های بایر (باغات)^۵ است.

ب. مهم‌ترین معبر این محله خیابان امام خمینی است که عمده کاربری‌های تجاری در لبه آن واقع شده‌اند.

ج. به‌طور تقریبی عمده بناهای با ارزش تاریخی در مرکز محله واقع شده است و لبه معابر اصلی فاقد بافت تاریخی هستند.

د. با توجه به کوهستانی بودن منطقه خوانسار، محله دارای شیب قابل توجهی است.

جدول ۴. محدوده محله پلگوش در سال های مختلف

تصویر ۱، محدوده تقریبی محله پلگوش به همراه کاربری ها و معابر

• روند انجام پژوهش

بررسی و تحلیل محله پلگوش با توجه به شاخص های پایداری کالبدی استخراج شده، شامل دو بخش است. در بخش اول با مطالعه مدارک، اسناد، طرح های جامع و تفصیلی، مطالعات گذشته و مطالعات میدانی شاخص های پایداری در محله پلگوش مورد بررسی قرار می گیرد. در این بخش ابتدا با مطالعه تصاویر هوایی در سه دهه مختلف روند تغییرات کالبدی شهر مورد بررسی قرار می گیرد. سپس با بررسی طرح جامع شهر خوانسار و مطالعات میدانی شاخص های پایداری کالبدی در محله مورد بررسی قرار می گیرد. در بخش دوم به منظور سنجش یافته های بخش اول و بهره گیری از نظر کاربران ساکن در محله، از روش مصاحبه عمیق استفاده می شود. انتخاب مصاحبه شوندگان در پژوهش های کمی و کیفی متفاوت است. در پژوهش های کمی مصاحبه شوندگان بر اساس معیار و ملاک های مختلفی انتخاب می شوند و اما در پژوهش های کیفی ملاک انتخاب، افرادی هستند که تجربه ای در ارتباط با موضوع پژوهش دارند و مایل اند درباره آن صحبت کنند. ملاک دیگر، گوناگونی یا تنوع افراد است که از این طریق بتوان گستره روایت ها را افزایش داد. تعداد شرکت کنندگان و جمع آوری داده ها تا جایی پیش می رود که محقق بتواند به درک آشکاری از صحبت افراد دست یابد (Laverty, 2003). پژوهشگران به منظور انجام مصاحبه، طی ۴ روز حضور فعال در محله به مصاحبه با

افراد مختلف پرداختند. مصاحبه‌ها تا جایی پیشرفت که صحبت‌های افراد تکراری شد و در نهایت ۱۵ نفر در این مصاحبه شرکت نمودند. در طول مصاحبه از افراد خواسته شد تا به توصیف محله خود بپردازند و سعی شد تا از سؤالات کوتاه و از قبل آماده شده پرهیز شود تا ضمن برگزاری گفت‌وگویی پویا، مصاحبه‌شونده با اطمینان خاطر مطالب خود را ارائه نماید. پس از آن پژوهشگران با حضور دوباره در محله، ضمن بازدید از آن، با توجه به روایت‌های ساکنین سعی در بازنمایی آن در محله داشتند تا بتوانند به خوبی این محله را درک نمایند. به این ترتیب به منظور بیان ویژگی‌های کالبدی و بررسی شاخص‌های پایداری کالبدی در محله پلگوش، مجموعه‌ای از روایت‌ها به قلم پژوهشگران پدید آمد که هریک از آن‌ها ویژگی‌هایی از محله پلگوش را ارائه نمودند. در نهایت با توجه به یافته‌ها در بخش تحلیل طرح جامع و مشاهدات میدانی و بخش مصاحبه با ساکنین محله، ارزیابی شاخص‌های پایداری در محله پلگوش ارائه می‌شوند.

داده‌ها و یافته‌ها

همان‌طور که در بخش قبل اشاره شد تحلیل و بررسی محله پلگوش با توجه به شاخص‌های پایداری شامل دو بخش تحلیل مدارک، اسناد، طرح‌های جامع و تفصیلی و مشاهدات میدانی و مصاحبه با ساکنین است. بدین منظور در قدم اول با مراجعه به نقشه‌ها و تصاویر محله از سال ۱۳۳۵ تا کنون و با مطالعه مقاطع رشد آن، می‌توان دوره‌های کالبدی محله را به سه دوره اصلی تقسیم نمود. در دوره اول (قبل از سال ۱۳۳۵ ه.ش) بازار پلگوش به عنوان محور و مرکز تجاری شهر محسوب می‌شود به طوری که تجار از سایر شهرها برای تجارت به این بازار مراجعه می‌کردند. از این رو به منظور تسهیل امر تجارت در قسمتی از این بازار تیمچه و کاروانسرای احداث گردید. احداث خیابان پهلوی از دیگر موارد مهم و قابل اشاره در این دوره است که موجب تخریب قسمتی از بافت تاریخی و ایجاد یک محور جدید در بافت محله و شهر گردید. با ایجاد خیابان پهلوی، محل تلاقی این خیابان و بازار پلگوش به گره‌ای مهم در محله و شهر مبدل گردید به طوری که تا به امروز نیز از اهمیت این گره کاسته نشده است. در دوره دوم (۱۳۳۵-۱۳۵۸ ه.ش) با امتداد خیابان پهلوی (امام خمینی) و ایجاد میدان، بازار پلگوش به دو نیم تقسیم شد و قسمتی از بازار دور راه نیز تخریب گردید. اقدام دیگر در این دوره احداث خیابان شهدا می‌باشد که باعث تخریب قسمت دیگری از بافت تاریخی محله گردید. احداث خیابان شهید رجایی از دیگر اقدامات این دوره بود. با توجه به اینکه این خیابان خارج از محدوده تاریخی محله بود، احداث این خیابان از جمله اقداماتی بود که ضمن ایجاد معبری جدید آسیمی به بافت تاریخی محله وارد نمود. کاهش سطح باغات و افزایش ساخت‌وساز در محله از دیگر اقدامات صورت گرفته در این دوره است. در دوره سوم (۱۳۵۸ ه.ش تا کنون) با توجه به تقسیم بازار پلگوش به دو قسمت غربی و شرقی موجبات تضعیف و به دنبال آن تخریب قسمت شرقی فراهم گردید به طوری که امروزی چیزی از آن باقی نمانده است. احداث خیابان ثقه الاسلام شهیدی و حکیم زلالی و تخریب بناهای تخریب در مسیر این معابر از دیگر اقداماتی است که در این دوره انجام شده است. شاید مهم‌ترین اقدام در این دوره که باعث کاهش بیش از پیش پایداری محله به خصوص از لحاظ کالبدی گردید، تخریب باغ‌ها و بافت تاریخی و ایجاد معماری ناهمگون با بافت تاریخی باشد. همچنین عدم توجه به نیازهای ساکنین محله موجب مهاجرت و کاهش جمعیت محله و به دنبال آن کاهش سطح پایداری آن گردید. از دیگر اقدامات این دوره تقویت خیابان امام خمینی از جهات مختلف (تجاری، اداری، مسکونی و ...) و به دنبال تضعیف بازار پلگوش به عنوان مرکز تجاری و بافت تاریخی محله است (جدول ۵). در گام بعد شاخص‌های پایداری کالبدی در محله پلگوش با بررسی‌های میدانی و مطالعه طرح جامع شهر خوانسار مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج این بررسی در قالب جدول ۶ ارائه می‌شود.

در گام نهایی، به منظور تدقیق در تحلیل‌ها با افراد ساکن در محله مصاحبه‌های عمیقی انجام شده است. در این راستا جملات، مفاهیم و کلماتی که ساکنین محله در مصاحبه خود در ارتباط با شاخص‌های پایداری کالبدی بیان می‌کنند پررنگ و مشخص می‌شوند تا مفاهیم مشترک استخراج شود. بیانات مشترک از متن مصاحبه‌ها استخراج و در قالب جدول ۷ ارائه می‌گردند. لازم به ذکر است

که کلیه اظهارات مصاحبه شوندگان، با ادبیات محاوره‌ای و درست عین واژگان آن‌ها نقل می‌شود تا تغییر در جملات خللی در اعتبار بیانات ایجاد نکند.

جدول ۵. تغییرات کالبدی محله پلگوش در دوره‌های مختلف

دوره	نقشه	ویژگی‌های کالبدی	مآخذ
قبل از سال ۱۳۳۵		<p>- بازار پلگوش به‌عنوان محور تجاری محله و شهر.</p> <p>- خیابان پهلوی؛ مهم‌ترین معبر محله و شهر.</p> <p>- محله تقاطع خیابان پهلوی، بازار پلگوش و بازار دو راه به‌عنوان، گره اصلی محله.</p>	سازمان نقشه‌برداری
۱۳۳۵ - ۱۳۵۸		<p>- تقویت خیابان امام خمینی به‌عنوان معبر اصلی</p> <p>- کاهش ارزش محور بازار پلگوش با تخریب قسمتی از آن و ایجاد میدان.</p> <p>- ایجاد معابر جدید در ضلع شمالی و غربی محله</p>	سازمان نقشه‌برداری
۱۳۵۸ - ۱۴۰۰		<p>- تخریب قسمت ضلع غربی در بازار پلگوش</p> <p>- ایجاد خیابان ثقه‌الاسلام شهیدی و حکیم زلالی</p> <p>- ایجاد گره جدید (حسینیه ابن الرضا)</p> <p>- تخریب برخی از خانه‌های با ارزش تاریخی و باغات</p>	Google Earth

جدول ۶. بررسی شاخص‌های پایداری کالبدی محله پلگوش با توجه به طرح جامع شهر خوانسار و بررسی‌های میدانی

مؤلفه‌ها						شاخص‌ها	
ایستایی	بوم آورد	آکوستیک	اقتصادی	تناسب با اقلیم	نوع مصالح		معماری ساختمان‌ها
					ویژگی‌ها		
					بافت تاریخی	گل و خشت	
	آجر	*					
	چوب	*					
	بافت نوساز	سنگ	*				
سیمان		*					
فلز		*					
بافت تاریخی						بافت تاریخی	
اکثر قریب به اتفاق خانه‌ها در بافت تاریخی در دو طبقه طراحی و ساخته شده‌اند به طوری که در طبقه همکف فضاهای خدماتی از جمله طولیه، انبار و مطبخ قرار می‌گیرند و در طبقه اول اتاق‌ها، شاه‌نشین و ایوان واقع می‌گردند.							
تک واحدی در ساختمان‌های تک واحدی تمامی فضاها در یک طبقه ساماندهی می‌شوند.						تک واحدی	
چیدمان فضاها در خانه‌های دوبلکس شامل دو بخش است: فضاهایی نظیر پارکینگ، پذیرایی، سرویس بهداشتی و ... در طبقه همکف و فضاهای همچون اتاق‌های خواب حمام و تراس در طبقه اول قرار می‌گیرد.						دوبلکس	
در آپارتمان‌ها طبقات زیرزمین و همکف به پارکینگ و فضای تجاری اختصاص می‌یابد و در طبقات فضاهای مورد نیاز برای هر واحد ساماندهی می‌شود.						آپارتمانی	
استفاده از دیوارهای ضخیم که باعث ایجاد عایق حرارتی و آکوستیکی می‌شود.						بافت تاریخی	
استفاده از پنجره‌ها و دیواره‌های دوجداره که عایق حرارتی و آکوستیکی می‌شود.						بافت نوساز	
با توجه به طرح جامع شهر خوانسار، محله پلگوش نه تنها فاقد کاربری‌های دمنظوره است، بلکه هیچ سوله مدیریت بحرانی نیز در آن پیش‌بینی نشده است.						چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی	
وضع موجود (مترمربع)		مساحت مورد نیاز (مترمربع)		سرانه استاندارد (مترمربع به ازای هر نفر)		کاربری‌های استاندارد	
۴۳۸		۱۳۵۰		۱		ورزشی	
۸۶۴۰		۲۷۰		۰/۲		مذهبی	
۱۸۳۷		۲۷۰		۰/۲		فرهنگی	
۱۱۹۶		۲۰۲۵		۱/۵		آموزشی	
۰		۶۷۵		۰/۵		درمانی	
۸۴۳۷		۱۰۵		۰/۳		تجاری	
بررسی‌های میدانی حاکی از آن است که محله پلگوش فاقد هرگونه مرکز محله به معنای کلاسیک است اما دارای گره و نقطه مهم است که موجبات تجمع و تعاملات اجتماعی را فراهم می‌کند. میدان امام خمینی به‌عنوان یک نشانه شهری که در معبر اصلی شهر شکل گرفته و همچنین راسته‌های تجاری در اطراف آن شکل گرفته است باعث تجمع افراد می‌شود. دومین نقطه مهم محله که نشانه و نماد مذهبی محله نیز محسوب می‌شود، حسینیه ابن‌الرضا است که در مراسم مذهبی موجبات تجمع افراد فراهم می‌سازد.						تفریح و تفریح	
محله پلگوش فاقد فضای سبز عمومی، پارک و فضاهای تفریحی، میدان و میدانچه‌های محلی و فضاهای باز عمومی است.						فضاهای عمومی	
محل سرویس دهی		نوع		دسترسی آسان به وسایل حمل و نقل عمومی		دسترسی مناسب	
		خیابان امام خمینی		خطوط مینی‌بوس رانی			
		خیابان‌های امام خمینی، شهدا و شهید رجایی		خطوط تاکسیرانی			
با توجه به قرارگیری شهر خوانسار در دامنه کوه، معابر محله پلگوش دارای شیب نسبتاً زیاد هستند، به همین دلیل پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری در محله نسبتاً کم است.						تأکید بر پیاده‌روی، دوچرخه‌سواری	

ترافیک در سطح محله	بررسی های میدانی نشان می دهد که ترافیک در سطح محله سبک و روان است.
۹ ۳ ۳	معیار اصلی
	معیار فرعی
	پایاده روا
شبکه فاضلاب و دفع آب های سطحی	سیستم فاضلاب شهری خوانسار در حال اجرا است امام در حال حاضر قابل بهره برداری نیست و سیستم فاضلاب محله پلگوش به صورت چاه های جذبی است. شبکه دفع آب های سطحی محله نیز مشتمل بر جوی های روباز است که به رودخانه میانی شهر متصل می شود.
خوانایی	حدومرز محله پلگوش توسط معابر تعیین می شود که نسبتاً قابل تشخیص و درک است. از جمله نمادها و نشانه هایی که توان محله را آن شناخت می توان به حسینیه ابن الرضا اشاره نمود.
تراکم ساختمان ها	<ul style="list-style-type: none"> - این محله با تراکم ناخالص جمعیت ۱۳۸/۱ نفر در هکتار دارای بیشترین تراکم ناخالص است. - تراکم نفر در مسکن در این محله معادل ۳/۹ است که در مقایسه با سایر محله ها از تراکم بالاتری برخوردار است. - متوسط طبقات ساختمان های مسکونی در محله پلگوش ۲/۲ طبقه است. - تراکم ساختمانی در محله پلگوش ۱۲۹ درصد است که بیشترین تراکم را در بین محله های خوانسار داراست.

جدول ۷. بیانات شاخص افراد و معانی مدون شده آن با توجه به شاخص های پایداری کالبدی

شاخص پایداری کالبدی	معانی مدون شده	بیانات شاخص
کیفیت کالبدی	به منظور بهبود شرایط محله باید نسبت به عرض نمودن معابر اقدام شود.	کوچه ها را گشاد کنند.
کاربری های استاندارد	معمولاً دانش آموزان برای تحصیل به محله های مجاور مراجعه می کنند.	مدرسه منظریه است، این جاها ندارد.
معماری ساختمان ها	معماری ساختمان ها دچار تغییر شده است و متناسب با جمعیت ساکن در هر خانه شکل می گیرد.	پیش تر در هر خانه ای هفت، هشت نفر نشسته بودند، الان توی هر خانه ای یکی دو نفر
کیفیت کالبدی	سطح امنیت محله خوب است.	ما تا به حال دزدی در محله نداشتیم.
کیفیت کالبدی	با توجه به شیب موجود در محله و عرض کم معابر، در زمستان با بارش برف، رفت و آمد در محله سخت می شود.	محله خوبه، فقط مشکلش این کوچه هاست که زمستون دچار مشکل میشیم.
کاربری های استاندارد	تعدد اماکن مذهبی و حسینیه ها نه فقط برای استفاده روزمره بلکه به منظور برگزاری مراسم مذهبی در دهه محرم است.	ده روز محرم جمعیت محله زیاد می شود.
کاربری های استاندارد	در محدوده محله فضای درمانی وجود ندارد.	محله درمانگاه ندارد اما درمانگاه نزدیک است.
کاربری های استاندارد	پیر بودن جمعیت محله باعث کاهش سرانه آموزشی در این محله شده است.	بچه نیست که مدرسه بخواهد.
کیفیت کالبدی	سیستم فاضلاب محله به صورت چاه های جذبی است.	مشکل محله آینه که فاضلاب ندارد.
دسترسی مناسب	با توجه به شیب زیاد معابر، پیاده روی و دوچرخه سواری بسیار کم است.	اینجا چون سربالایی است اکثراً از ماشین و موتور استفاده می کنند.
معماری ساختمان ها	ساختمان های جدید به لحاظ معماری مناسب نیستند اما به دلایل مختلف افراد از آن ها استفاده می کنند.	مردم ناچارند در آپارتمان ۷۰-۸۰ متری زندگی کنند.
کاربری های استاندارد	سرانه فضاهای فرهنگی مناسب است.	نسبت به جمعیت فضاهای فرهنگی خوبه.
کاربری های استاندارد	فضاهای مذهبی بیشتر در مراسم خاص مورد استفاده قرار می گیرند.	مسجد شب ها که باز می شود، سه چهار بیشتر نماز نمی خوانند.
کاربری های استاندارد	با توجه به کاهش جمعیت محله، کسبه برای امرار معاش مغازه های خود را به حاشیه خیابان منتقل کرده اند.	مغازه ای دیگر در محله وجود ندارد و اغلب به حاشیه خیابان منتقل شده اند.

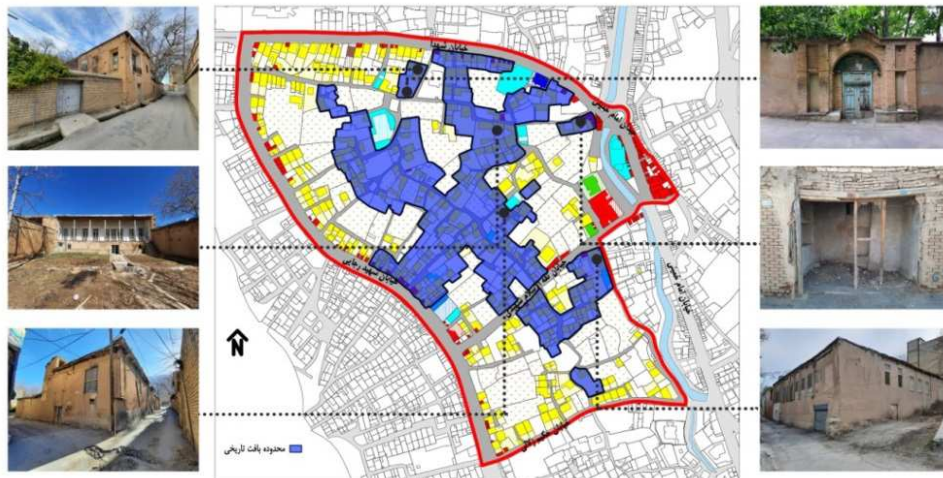
تحرك و پویایی	کاهش جمعیت و به دنبالان کاهش تعاملات اجتماعی در محله از دلایل افول محله است.	مادرم حاضر نیست بره پلگوش، می‌پرسم چرا؟ میگه چون همسایه ندارم.
تحرك و پویایی	سطح تعاملات اجتماعی در محله پایین است.	انسان موجودی اجتماعی است ولی وقتی وارد محله می‌شود و می‌بینه خبری نیست، ول میکنه میره.
فضاهای عمومی	فضای سبز عمومی و پارک و فضای تفریحی در محله وجود ندارد.	باغ‌های محله همه شخصی‌اند.

بحث

با توجه به اطلاعات کمی به دست آمده از طرح‌های مطالعاتی انجام شده و همچنین اطلاعات میدانی و گردآوری شده از مصاحبه‌ها، در این مرحله شاخص‌های پایداری کالبدی در محله پلگوش مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد. تحلیل محله با توجه به شرایط آن در زمان حال صورت می‌گیرد و نمی‌توان پایداری و ناپایداری هر یک از شاخص‌ها را به گذشته محله مربوط دانست. چه بسا شاخص‌هایی در زمان حال ناپایدار باشد، در حالی که در گذشته پایدار بوده‌اند و بالعکس. این امر دلایلی مختلفی از جمله تغییر نیاز ساکنین، مهاجرت، ظهور تکنولوژی‌های جدید و ... می‌تواند داشته باشد.

• معماری ساختمان‌ها

بر اساس طرح جامع شهر خوانسار، تقریباً نیمی از بافت محله پلگوش از ساختمان‌های قدیمی و تاریخی تشکیل شده است. بنابراین در بررسی شاخص معماری ساختمان‌ها باید هر دو بافت تاریخی و جدیدالاحداث مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند. مصالح بکار رفته در ساختمان‌های قدیمی با توجه مؤلفه‌های پایداری، از پایدار نسبی برخوردار هستند و مصالح بکار رفته در ساختمان‌های جدید نیمه پایدار هستند. نوع چیدمان فضاها در ساختمان‌های قدیمی و جدید با توجه به نیاز روز ساکنین متفاوت است، به همین دلیل ساکنین در دو دهه اخیر نسبت به تغییر در بافت تاریخی و تخریب و نوسازی ساختمان‌ها اقدام کرده‌اند و این در حالی است که معماری ساختمان‌های جدید هیچ تطابقی با معماری تاریخی محله ندارد و این موضوع ناپایداری را به دنبال دارد. در رابطه با استفاده از تکنیک‌های ساخت در ساختمان‌های محله، بافت تاریخی با توجه به علم و تکنولوژی موجود در زمان ساخت تا حدودی از تکنیک‌ها مختلف برای بهبود وضعیت معماری بهره برده است اما در ساختمان‌های جدیدالاحداث به جز چند مورد محدود، از تکنیک و روش جدیدی استفاده نشده است و این در حالی است که امروزه فناوری‌های مختلفی در صنعت ساختمان وجود دارد که به بهبود معماری ساختمان کمک شایانی می‌نماید. بنابراین می‌توان تکنیک ساخت در ساختمان‌های قدیمی را پایدار و در ساختمان‌های جدید ناپایدار ارزیابی نمود (تصویر ۲).

تصویر ۲، محدوده بافت تاریخی محله پلگوش (مأخذ: طرح جامع خوانسار، مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸) و تصاویری از بافت تاریخی (مأخذ: نگارندگان)

• چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی

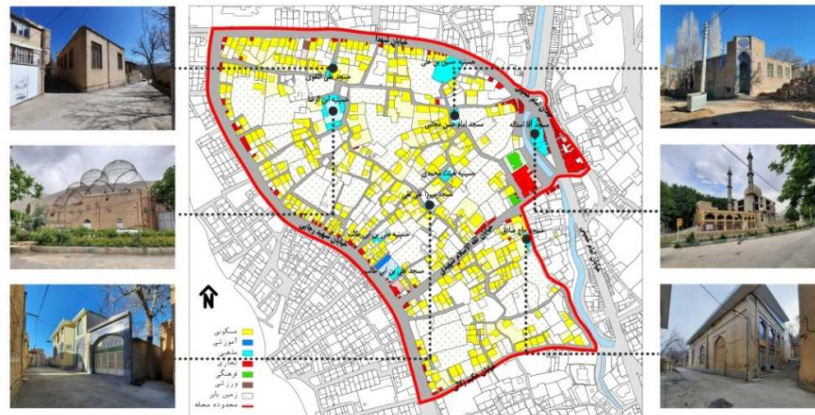
بر اساس طرح جامع خوانسار و بررسی‌های میدانی، محله پلگوش فاقد هرگونه کاربری دومانظوره و سوله مدیریت بحران است. با توجه به سابقه وقوع بلایای مختلف از جمله سیل در شهر خوانسار که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به سیل سال ۱۳۶۶ که خسارت‌های زیادی را در پی داشت اشاره نمود، وجود ساختمان‌هایی با کاربری دومانظوره در محله امری ضروری است (تصویر ۳). بهترین کاربری‌ها برای تخصیص کاربری مازاد، کاربری‌های عمومی نظیر مجتمع‌های تجاری و فرهنگی، سالن‌های ورزشی، مساجد و حسینیه‌ها و ... هستند. بنابراین محله پلگوش به لحاظ وجود ساختمان‌های با کاربری چندمنظوره در شرایط ناپایدار است.

تصویر ۳، خسارت ناشی از سیل سال ۱۳۶۶ خوانسار، مأخذ: <https://www.facebook.com/M.hajizaki>

• کاربری‌های استاندارد

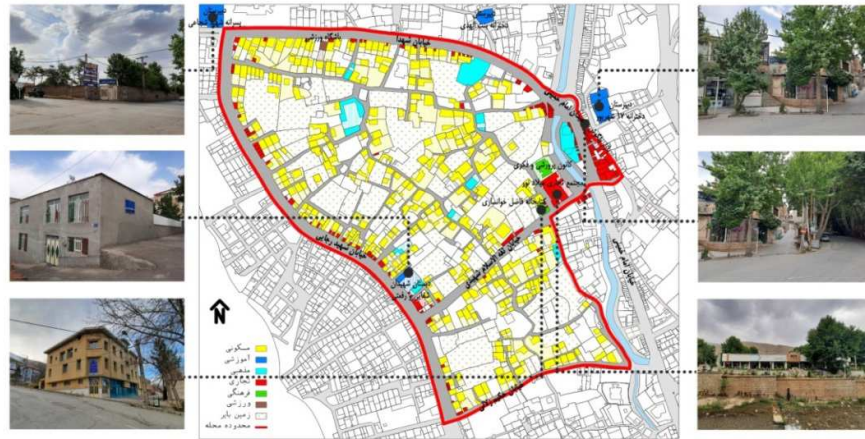
پیش‌بینی سرانه‌ها لازم برای هر نفر از جمله شرایطی است که به پایداری کالبدی کمک می‌کند. کاربری‌های لازم شامل فضاهای فرهنگی، ورزشی، مذهبی، بهداشتی و درمانی، آموزشی و تجاری است. فضاهای مذهبی شامل ۱۰ مسجد و حسینیه است که مجموعاً دارای مساحتی حدود ۸۶۴۰ مترمربع هستند. با توجه به سرانه استاندارد کاربری مذهبی مبنی بر اختصاص ۰/۲ مترمربع به ازای هر نفر، سرانه فضای مذهبی موجود از سرانه استاندارد پیش‌بینی شده در طرح جامع بالاتر است (تصویر ۴).

تصویر ۴، کاربری مذهبی محله پلگوش

کاربری‌های فرهنگی در این محله شامل دو فضای کانون پرورش فکری کودکان و کتابخانه فاضل است که مجموعاً ۱۸۳۷ مترمربع مساحت دارند. سرانه استاندارد فضای فرهنگی ۰/۲ مترمربع به ازای هر نفر که با توجه به آن سرانه موجود از سرانه استاندارد بالاتر است. تنها کاربری ورزشی موجود در محدوده، باشگاه ورزشی واقع در خیابان شهدا است که ۴۳۸ مترمربع مساحت دارد. سرانه استاندارد برای کاربری ورزشی یک مترمربع به ازای هر نفر است که بر این اساس سرانه موجود از سرانه استاندارد پایین‌تر است. بر اساس سرانه استاندارد به ازای هر نفر باید ۰/۵ مترمربع فضای درمانی تعبیه شود که در حال حاضر نیز این سرانه رعایت نشده است. کاربری آموزشی موجود شامل دبستان شهیدان شفیایی و رفعتی با مساحت ۱۱۹۶ مترمربع است که در مجاورت خیابان شهید رجایی واقع شده است. با توجه به جمعیت محدوده به ازای هر نفر ۰/۸۸ مترمربع فضای آموزشی موجود است که از سرانه استاندارد ۱/۵ مترمربع به ازای هر نفر کمتر است. اما با توجه به جمعیت پایین دانش‌آموزان، شرایط کاربری آموزشی در حال حاضر پایدار است. کاربری تجاری موجود با مساحت تقریبی ۸۴۳۷ متر باعث ایجاد سرانه ۶/۲۴ مترمربعی به ازای هر نفر شده

است، در صورتی که سرانه استاندارد پیش‌بینی شده در طرح جامع ۰/۳ مترمربع به ازای هر نفر است. بنابراین سرانه موجود از سرانه استاندارد بالاتر است. با توجه به بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که شرایط کاربری‌های مذهبی، آموزشی، فرهنگی، تجاری پایدار و کاربری ورزشی نیمه پایدار و درمانی ناپایدار است (تصویر ۵).

تصویر ۵، کاربری‌های ورزشی، آموزشی، فرهنگی و تجاری

• تحرک و پویایی

تحرک و پویایی بر پایه تعاملات ساکنین محله با یکدیگر شکل می‌گیرد. هر چه ساکنین محله با یکدیگر تعامل بیشتری داشته باشند، محله نیز پویایی بیشتری خواهد داشت. در محله پلگوش خوانسار با استناد به مطالعات میدانی و مصاحبه‌های انجام شده با ساکنین محله، تعاملات اجتماعی در سطح پایینی قرار دارد. به طوری که افراد تمایل زیادی برای سکونت در این محله را ندارند و عامل اصلی این موضوع را نبود تعاملات اجتماعی می‌دانند. به طور کلی معمولاً در محله‌های مسکونی تعاملات اجتماعی به دو صورت روزانه و دوره‌ای (فصلی) انجام می‌پذیرد. در تعاملات روزانه ساکنین محله با حضور در میدان‌ها، پارک‌ها، فرهنگسراها، فضاهای عمومی روباز، مراکز محله و ... نیاز تعامل با دیگران را برطرف می‌نمایند. اندک تعاملات صورت گرفته در این محله نیز مربوط به مراسم مذهبی است که در چند روز از سال برگزار می‌شود. پس عمده دلایل کمبود تعاملات اجتماعی و به دنبال آن کاهش تحرک و پویایی در محله پلگوش، نبود امکانات سخت‌افزاری است. بررسی‌های میدانی و مصاحبه با افراد مختلف نیز بر پایین بودن سطح تعاملات اجتماعی و تحرک و پویایی در این محله صحنه می‌گذارد به طوری که این امر باعث مهاجرت برخی از ساکنین به محله‌های دیگر شده است. بنابراین شرایط شاخص تحرک و پویایی در محله پلگوش ناپایدار است.

• فضاهای عمومی

فضاهای عمومی محله‌ها شامل فضای سبز و پارک‌های و مکان‌های تفریحی، میدان و میدانچه‌های محلی و فضاهای عمومی روباز است. در شهر خوانسار باغ‌های فراوانی وجود دارد و بیش از نیمی از شهر را باغ‌ها تشکیل داده است. محله پلگوش نیز از این قاعده مستثنی نیست و دارای باغ‌های فراوانی است، اما این باغ‌ها مالکیت شخصی دارد و جنبه عمومی ندارد و نمی‌توان از آن‌ها در جهت استفاده عموم بهره جست. بررسی‌ها نشان می‌دهد که محله پلگوش شهر خوانسار فاقد هرگونه پارک و فضای سبز عمومی است و این در حالی است که بر اساس طرح جامع شهر خوانسار سرانه استاندارد پارک و فضای سبز ۲ مترمربع به ازای هر نفر است که با توجه به جمعیت ساکن در محله پلگوش، این محله به حداقل ۲۷۰۰ متر پارک و فضای سبز عمومی نیازمند است. از طرفی بررسی‌های میدانی حاکی از این است که این محله فاقد هرگونه میدان و میدانچه‌های محلی و فضاهای عمومی روباز است. بنابراین این محله به لحاظ فضایی عمومی ناپایدار محسوب می‌شود.

• دسترسی مناسب

با توجه به اینکه شهر خوانسار در دامنه کوه واقع شده و معابر دارای شیب زیاد استفاده از دوچرخه و همچنین پیاده روی در محله‌ها به ندرت اتفاق می‌افتد و ساکنین ترجیح می‌دهند که از خودروهای شخصی، وسایل حمل‌ونقل عمومی و موتورسیکلت استفاده نمایند. وسایل حمل‌ونقل عمومی شامل تاکسی در معابر اصلی محله به صورت گردشی در حال حرکت هستند و هر فرد می‌تواند با حداکثر ۵ الی ۱۰ دقیقه پیاده روی به حمل‌ونقل عمومی دسترسی داشته باشد. از طرفی ترافیک در سطح محله در شرایط خوب و نرمالی است. بنابراین به طور کلی می‌توان گفت که دسترسی مناسب در محله پلگوش پایدار است (تصویر ۶).

تصویر ۶، خطوط تاکسیرانی (راست) و خطوط مینی‌بوس‌رانی (چپ) در محله پلگوش، مأخذ: طرح جامع خوانسار، مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸.

• کیفیت کالبدی

معابر محله پلگوش به دو دسته معابر اصلی و فرعی تقسیم می‌شوند. معابر اصلی خود به سه دسته معابر درجه یک، دو و سه تقسیم می‌شوند. بر اساس طرح جامع و بررسی‌های میدانی معابر درجه یک و دو محله پلگوش از عرض مناسب برخوردارند و همچنین دارای پیاده‌روهای مناسب نیز هستند اما در معابر درجه سه خیابان حکیم زلالی نیاز به تعریض و پیاده‌روسازی دارد. برخلاف معابر اصلی، معابر فرعی از عرض مناسبی برخوردار نیستند. مطالعات میدانی و مصاحبه با افراد مختلف حاکی از آن است که اکثر قریب به اتفاق ساکنین از عرض کم معابر فرعی به خصوص در فصل زمستان رضایت ندارند و این موضوع را یکی از دلایل مهم عدم توسعه محله می‌دانند به طوری که معتقدند با افزایش عرض معابر و آزادسازی می‌توان دوباره رونق را به محله بازگرداند. بنابراین می‌توان اظهار نمود که معابر اصلی محله پایدار و معابر فرعی ناپایدار است (تصویر ۷).

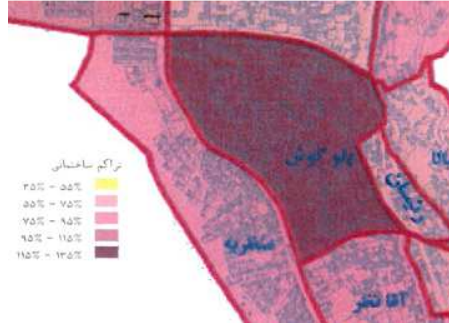

تصویر ۷، سازمان فضایی معابر اصلی و فرعی محله پلگوش (راست)، سلسله‌مراتب معابر اصلی محله پلگوش (وسط) (مأخذ: طرح جامع خوانسار، مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸)، عرض کم معابر فرعی (چپ) (نگارندگان)

شبکه فاضلاب شهری محله پلگوش به صورت چاه‌های جذبی است. البته شرکت آب و فاضلاب در حال اجرای شبکه فاضلاب شهری است که در آینده نه‌چندان دور به بهره‌برداری خواهد رسید. آب‌های سطحی در محله پلگوش تحت تأثیر توپوگرافی و در جهت شیب به حرکت در آمده و کلیه انهار و آب‌راه‌ها که غالباً فصلی می‌باشند در نهایت به رودخانه خوانسار که در قسمت میانی شهر از جنوب به شمال در جریان است سرازیر می‌شوند. نظام جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی این محله مشتمل بر یک سری جوی‌های کوچک و بزرگ عموماً روباز در اطراف و امتداد شبکه معابر است که آب‌های سطحی را جمع‌آوری کرده و به رودخانه میانی شهر می‌رساند. بنابراین می‌توان شبکه فاضلاب و دفع آب‌های سطحی خوانسار پایدار ارزیابی نمود. بر اساس نظر

ساکنین محله، امنیت در محله در سطح بالایی قرار دارد به طوری که می‌توان در ساعات مختلف شبانه‌روز با خیالی راحت در محله رفت و آمد داشت. بررسی‌های میدانی حاکی از آن است که تقریباً اکثر قریب به اتفاق ساختمان‌های بافت تاریخی محله دارای دو طبقه می‌باشند. از طرفی تعداد طبقات برخی از ساختمان‌های جدیدالاحداث بیش از دو طبقه است به طوری که بر اساس طرح جامع متوسط تعداد طبقات در محله پلگوش ۲/۲ طبقه است. افزایش تعداد طبقات در ساختمان‌های جدیدالاحداث باعث برهم خوردن خط آسمان محله و منزوی شدن بافت تاریخی آن می‌شود. از این رو در طراحی و ساخت ساختمان‌های جدید باید به بافت تاریخی و خط آسمان توجه ویژه داشت. تراکم ساختمانی در محله پلگوش ۱۲۹ درصد است که در مقایسه با سایر محله‌ها بیشترین تراکم را دارا است. به طور کلی تراکم ساختمانی در محله پلگوش در شرایط نیمه پایدار است (تصویر ۸).

تصویر ۸، تراکم ساختمانی در محله پلگوش، مأخذ: طرح جامع خوانسار، مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸

نتیجه‌گیری

به طور کلی پایداری محله دارای چهار بعد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی است. یکی از زیرساخت‌های مهم جهت دستیابی به پایداری اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی، وجود یک بستر و کالبد پایدار است. به منظور ایجاد پایداری کالبدی در محله باید در هفت شاخص معماری ساختمان‌ها، چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی، کاربری‌های استاندارد، تحرک و پویایی، فضاهای عمومی، دسترسی مناسب و کیفیت کالبدی به پایداری دست یافت. شهر خوانسار با سابقه تاریخی طولانی از جمله شهرهایی است که بافت تاریخی دست‌نخورده‌ای در دل خود دارد. ترکیب ساختمان‌ها و باغ‌ها موجب ایجاد معماری جذاب و ایجاد یک باغ شهر شده است. محله پلگوش از جمله محله‌های قدیمی شهر محسوب می‌شود که در هسته اولیه شهر قرار گرفته است. تغییرات و تحولات مختلف در چند دهه اخیر موجب آسیب جدی به بافت تاریخی این محله شده است و حیات ساختمان‌های با ارزش آن را مورد تهدید قرار داده است. از این رو در این پژوهش کالبد این محله با توجه به شاخص‌های پایداری کالبدی مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج پژوهش حاکی از آن است که کالبد محله پلگوش در برخی از شاخص‌ها دارای ناپایداری است. بر اساس تحلیل و بررسی‌های صورت گرفته در محله پلگوش سه شاخص کاربری‌های استاندارد، دسترسی مناسب و کیفیت کالبدی، پایدار؛ شاخص معماری ساختمان‌ها، نیمه پایدار و سه شاخص چند عملکردی بودن ساختمان‌های عمومی، تحرک و پویایی و فضاهای عمومی، ناپایدار هستند (جدول ۸). پر واضح است که این نتایج را نمی‌توان به گذشته محله مرتبط دانست، زیرا برخی از شاخص‌ها از جمله تحرک و پویایی، معماری ساختمان‌ها و ... در گذشته پایدار بودند و با گذشت زمان و به دلایل مختلف از جمله کاهش جمعیت محله، تغییر سبک ساخت و ساز و ... ناپایدار و نیمه پایدار گشته‌اند.

جدول ۸. ارزیابی شخص‌های پایداری کالبدی در محله پلگوش خوانسار

شاخص‌ها	معماری ساختمان‌ها		چند عملگردی بودن ساختمان‌های عمومی	کاربری‌ها استاندارد		تحرك و پویایی	فضاهای عمومی	دسترسی مناسب	کیفیت کالبدی	
	تکیک ساخت	چیدمان فضا		مصالح	تراکم ساختمانی				کیفیت کالبدی	
میزان پایداری	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی
	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز	بافت تاریخی	بافت نوساز
پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار
	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار
نیمه پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار
	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار
پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار
	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار	پایدار

منابع

- احمدی، فرهاد. (۱۳۸۴)، شهر - خانه حیاط مرکزی (شهر - خانه پایدار، شهر - خانه آیینی)، نشریه صفا، دوره ۱۵، شماره ۴۱، صص. ۹۰-۱۱۳.
- اشرف‌الکتابی، منوچهر. (۱۳۶۷)، خونسار - خوانسار - یا خانسار؟، نشریه تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، شماره ۱۲.
- باستانی‌راد، حسن. (۱۳۹۱)، کوی (محله) در شهرهای ایرانی سده‌های نخستین اسلامی، نشریه پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام. سال ششم، شماره ۱۰، صص. ۱-۳۰.
- برزگر، صادق؛ دیو سالار، اسدالله؛ فنی، زهره؛ صفرعلی‌زاده، اسماعیل. (۱۳۹۷)، تحلیل شاخص‌های پایداری کالبدی در شهرهای کوچک؛ مطالعه موردی: شهرهای کوچک استان مازندران، فضای جغرافیایی، دوره ۱۸، شماره ۶۱، صص. ۱۶۱-۱۸۰.
- بیضایی، میترا؛ شکیبا، امین؛ نقصان محمدی، محمدرضا. (۱۳۹۶)، مطالعه تطبیقی مراکز محله‌ای شهر یزد بر مبنای شاخص‌های مرکز محله ایده آل با رویکرد تحلیلی FMEA (مطالعه موردی: مرکز محله "یعقوبی" در بافت تاریخی و "پشت سیلو" در بافت جدید شهر یزد)، فصلنامه مطالعات شهری، دوره ۶، شماره ۲۵، صص. ۳-۱۶.
- پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۸۹)، مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری، انتشارات: آرمانشهر.
- توسلی، محمود. (۱۳۷۶)، اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- جهدی، نوید و ساشورپور، مهدی. (۱۳۹۸)، شناسایی و تدوین اصول طراحی یک مرکز محله موفق شهری با مقایسه تطبیقی دو مرکز محله مدرن و پست مدرن (نمونه موردی: مرکز محله سنگ تراش‌ها در شهر اصفهان و مرکز محله پردیس در شهر جدید بهارستان)، نشریه پژوهش‌های مرمت و معماری ایرانی و اسلامی سال دوم، شماره ۳، صص. ۴۹-۷۱.
- چپ‌من، دیوید. (۱۳۹۵)، آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان‌ساخت (ترجمه شهرزاد فریادی و منوچهر طیبیان)، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.
- حبیبی، سید محسن. (۱۳۸۲)، چگونگی الگوپذیری و تجدید سازمان استخوان‌بندی محله، نشریه هنرهای زیبا دوره ۱۳، شماره ۱۳، صص. ۲۳-۳۹.
- حبیبی، سید محسن و مسائلی، صدیقه. (۱۳۷۸)، سرانه کاربری‌های شهری، تهران: سازمان ملی زمین و مسکن.
- حسین‌زاده، رباب؛ احمدی، امین؛ صدرایی، محمدامین. (۱۳۹۷)، برنامه‌ریزی مسکن شهر خوانسار با رویکرد توسعه پایدار. پنجمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط‌زیست، ۵ بهمن ۱۳۹۷، موسسه پژوهشی رهجویان پایا شهر اترک و مجله علمی تخصصی پایاشهر و تحت حمایت سیولیکا.
- خاکپور، براتعلی؛ مافی، عزت‌الله؛ باوان پوری، علیرضا. (۱۳۸۸)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای (نمونه: کوی سجادیه مشهد)، نشریه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۲، صص. ۵۵-۸۱.
- خیرآبادی، مسعود. (۱۳۷۶)، شهرهای ایران (ترجمه حسین حاتم‌نژاد و عزت‌الله مافی)، تهران: نشر نیکا.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۳۵)، لغت‌نامه فارسی، تهران: چاپخانه مجلس شورای ملی.
- سپهوند، رضا و عارف‌نژاد، محسن. (۱۳۹۲)، اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار شهری با رویکرد تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی گروهی (مطالعه موردی در شهر اصفهان)، مطالعات ساختار و کارکرد شهری، سال اول، صص. ۴۳-۵۹.

- سرعلی، رضا و پوردیهیمی، شهرام. (۱۳۹۵)، همسایگی و همسایه بودن، نشریه صفا، سال بیست و ششم، صص. ۲۴-۵.
- شهریاری، زهره؛ ولی شریعت پناهی، مجید؛ فرجی راد، عبدالرضا. (۱۳۹۶)، تحلیل نقش اکوتوریسم در پایداری منابع زیست‌محیطی و اجتماعی مناطق روستایی در راستای توسعه پایدار (مطالعه موردی شهرستان خوانسار)، نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)، دوره ۱۰، شماره ۱، صص. ۱۴۵-۱۶۱.
- صدیقیان، حسین و سبزی، موسی. (۱۳۹۵)، تزئینات به کاررفته در بناهای مسکونی دوره قاجاریه خوانسار، نشریه نگارینه (هنر اسلامی) سال نهم، صص. ۳۳-۴۴.
- طرح جامع شهر خوانسار، مهندسین مشاور پاسارگاد. (۱۳۸۸).
- عبدالهی، مجید؛ صرافی، مظفر؛ توکلی نیا، جمیله. (۱۳۸۹)، بررسی نظری مفهوم محله و بازتعریف آن با تأکید بر شرایط محله‌های شهری ایران، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال چهل و دوم، صص. ۸۳-۱۰۲.
- عزیزی، محمدمهدی. (۱۳۸۵)، محله مسکونی پایدار: مطالعه موردی نارمک، هنرهای زیبا، شماره ۲۷، صص. ۳۵-۴۶.
- فنی، زهره و البوغیش، داود. (۱۳۹۶)، مدیریت محله‌ای و پایداری اجتماعی زندگی شهری (مطالعه موردی: محله ولنجک در منطقه یک تهران)، نشریه مطالعات جامعه‌شناختی شهری سال هشتم، شماره ۲۵، صص. ۴۳-۶۲.
- قبادیان، وحید. (۱۳۹۲)، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.
- قدیری، محمود؛ حکمت‌نیا، حسن؛ الهیاری بیاتانی، لیلا. (۱۳۹۸)، بررسی پایداری محیط کالبدی در محله‌های فقیرنشین با تأکید بر سرمایه اجتماعی (نمونه موردی: محله زمزم شهر تهران)، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۰ شماره ۳۸، صص. ۱۳-۲۴.
- کریمیان، حسن و صدیقیان، حسین. (۱۳۹۴)، تاریخ اجتماعی و اقتصادی شهر خوانسار در عصر قاجار، نشریه پژوهش‌های ایران‌شناسی سال پنجم، شماره ۲، صص. ۸۵-۱۰۴.
- لینچ، کوین. (۱۳۸۷)، سیمای شهر، مترجم: منوچهر مزینی، تهران: دانشگاه تهران.
- مضطرزاده، حامد و حجتی، وحیده. (۱۳۹۴)، تحلیل و ارزیابی معیارهای کالبدی پایداری در محلات شهری در اقلیم گرم‌و‌خشک ایران، نشریه معماری و شهرسازی پایدار سال سوم، شماره ۲، صص. ۵۹-۷۴.
- مطلبی، قاسم. (۱۳۸۳)، رویکردی انسانی به توسعه پایدار محله‌ای، مجموعه مقالات همایش توسعه پایدار محله‌ای ۲، تهران: طرح نو.
- معمار، ثریا. (۱۳۹۰)، تحلیل جامعه‌شناختی نیازهای اجتماعی و کالبدی محلات شهر از دیدگاه توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی: محلات شهر اصفهان)، نشریه مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره ۱، صص. ۱۰۷-۱۳۳.
- معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۶)، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی: گونه‌شناسی درون‌گرا، تهران: سروش دانش.
- مفیدی‌شمیرانی، سید مجید و مضطرزاده، حامد. (۱۳۹۴)، ارزیابی معیارهای کالبدی پایداری در محله‌های شهری (با تکیه بر اقلیم گرم‌و‌خشک ایران)، نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، دوره ۱۵، شماره ۸، صص. ۲۶۱-۲۷۶.
- موحد، علی و کرده، نعمت. (۱۳۹۶)، سطوح پایداری در محله‌های شهری مطالعه موردی: محلات شهر مهاباد، نشریه جغرافیایی آمایش محیط، دوره ۱، شماره ۳۹، صص. ۱-۲۸.
- موحد، علی؛ کمان‌رودی، موسی؛ ساسان‌پور، فرزانه؛ قاسمی کفرودی، سجاد. (۱۳۹۳)، بررسی پایداری محله‌های شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۹ شهرداری تهران)، نشریه پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری سال دوم، شماره ۴، صص. ۵۴۱-۵۵۸.
- موقر، حمیدرضا، رنجبر، احسان و پورجعفر، محمدرضا. (۱۳۹۴)، بازشناسی مفهوم محله در شهرهای کویری ایران (نمونه مطالعاتی محله‌های شهر نایین)، مطالعات معماری ایران ۴ (۸): -.
- مؤمنی، کورش و مودت، الیاس. (۱۳۹۷)، سنجش توسعه پایدار شهری با تأکید بر شاخص کالبدی اجتماعی و استفاده از تکنیک‌های آماری برنامه‌ریزی (مطالعه موردی کلان‌شهر اهواز)، نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۷، شماره ۲۶، صص. ۸۷-۱۰۴.
- نوابخش، مهرداد و ارجمند سیاه‌پوش، اسحاق. (۱۳۸۸)، مبانی توسعه پایدار شهری، تهران: جامعه‌شناسان.
- نوریان، فرشاد و عبدالهی، محمدمهدی. (۱۳۸۷)، تبیین معیارها و شاخص‌های پایداری در محله مسکونی، نشریه شهر نگار، سال نهم، شماره ۵۰، صص. ۴۹-۶۳.

- Barton, Hugh. (2000), Sustainable Communities: The Potential For Eco-Neighbourhoods: Earthscan.
- Barton, Hugh. Grant, Marcus & Guise , Richard. (2003), Shaping Neighbourhoods: A Guide For Health, Sustainability And Vitality: Taylor & Francis.
- Bonine, M. (2000), Sustainable Desert Housing: From The Dwelling To The Desert Community. Regional Symposium, Iran: Yazd.
- Carter, C. (2010), Sustainable Communities In The UK, Published In Sustainable Communities. Ed. Woodrow W. Clark II. Springer, USA.

- Colantonio, Andrea. (2007), *Social Sustainability: An Exploratory Analysis Of Its Definition. Assessment Methods Metrics And Tools.*
- Condon, Patrick M. (2012), *Seven Rules For Sustainable Communities: Design Strategies For The Post Carbon World: Island Press.*
- Cowan, Robert & Rogers, Lucinda. (2005), *The Dictionary Of Urbanism. Vol. 67: Streetwise Press Tisbury.*
- Cutter, Susan L. Barnes, Lindsey. Berry, Melissa. Burton, Christopher. Evans, Elijah. Tate, Eric & Webb, Jennifer. (2008), *A Place-Based Model For Understanding Community Resilience To Natural Disasters, Global Environmental Change, Vol. 18, No. 4, pp. 598-606.*
- Dempsey, Nicola. Bramley, Glen. Power, Sinéad & Brown, Caroline. (2011), *The Social Dimension Of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability, Sustainable Development, Vol. 19, No.5, pp. 289-300.*
- Drakakis-Smith, David. (1995), *Third World Cities: Sustainable Urban Development, Urban Studies, Vol. 32, No4-5, pp. 659-677.*
- Galster, George. (2001), *On The Nature Of Neighbourhood, Urban Studies, Vol. 38, No. 12, pp. 2111-2124.*
- Geis, Don & Kutzmark, Tammy. (1995), *Developing Sustainable Communities: The Future Is Now. Public Management, Vol. 77, No. 8, pp. 4-13.*
- Goodland, R. (2003), *Sustainability: Human, Social, Economic And Environmental In The encyclopedia Of Global Change: Environmental Change And Human Society.*
- Gould, Julius & William L Kolb. (1964), *A Dictionary Of The Social Sciences, The Free Press.*
- Haughton, Graham & Hunter, Colin. (2004), *Sustainable Cities: Routledge.*
- Laverty, Susann M. (2003), *Hermeneutic Phenomenology And Phenomenology: A Comparison Of Historical And Methodological Considerations. International Journal Of Qualitative Methods, Vol. 2, No. 3, pp. 21-35.*
- Maclaren, Virginia W. (1996), *Urban Sustainability Reporting, Journal Of The American Planning Association, Vol. 62, No. 2, pp. 184-202.*
- Mazmanian, Daniel A & Kraft, Michael E. (1999), *The Three Epochs Of The Environmental Movement, Toward Sustainable Communities: Transition And Transformations In Environmental Policy, pp. 3-41.*
- Mitlin, Diana & Satterthwaite, David. (1994), *Cities And Sustainable Development. Background Paper For Global Forum 94, Conference Manchester, 24th June To 28th June.*
- Morais, Paulo & Camanho, Ana S. (2011), *Evaluation Of Performance Of European Cities With The Aim To Promote Quality Of Life Improvements. Omega, Vol. 39, No. 4, pp. 398-409.*
- Pérez, Maria. Riera, Gracia. Laprise, Martine & Rey, Emmanuel. (2018), *Fostering Sustainable Urban Renewal At The Neighborhood Scale With A Spatial Decision Support System, Sustainable Cities And Society, No. 38, pp. 440-451.*
- Power, Anne. (2004), *Sustainable Communities And Sustainable Development: A Review Of The Sustainable Communities Plan.*
- Roseland, Mark. (2000), *Sustainable Community Development: Integrating Environmental, Economic. And Social Objectives, Progress In Planning, Vol. 54, No. 2, pp. 73-132.*
- Roseland, Mark. (2005), *Toward Sustainable Communities' Revised Edn. New Society Publishers, Gabriola Island, Canada.*
- Santos, Luis Delfim & Martins, Isabel. (2007), *Monitoring Urban Quality Of Life: The Porto Experience, Social Indicators Research, Vol. 80, No. 2, pp. 411-425.*
- Singh, Rajesh Kumar. Murty, H Ramalinga. Gupta, S Kumar & Dikshit, A Kumar. (2009), *An Overview Of Sustainability Assessment Methodologies, Ecological Indicators, Vol. 9, No. 2, pp. 189-212.*
- Thomlinson, Ralph. (1969), *Urban Structure.: New York: Random House.*
- Van Dick, Meine Pieter. (2004), *Urban Management Makes Cities More Competitive, But Requires Capacity Building, Urbanicity.*

پی نوشت

^۱ WCED

^۲ Nighbourhood به معنای محله مسکونی با هویت مشخص و Township محدوده‌ای است که علاوه بر بزرگی در اندازه، دارای فرصت‌های شغلی متنوعی باشد.

^۳ در باب وجه‌تسمیه نام این محله نقل است که در قدیم دختری گوسواره خود را فروخته و با آن پلی بنا کرده است و البته روایت دیگر نیز وجود دارد که آنجا دارای پلی بوده که کنار آن حالت گوشه مانند داشته است.

^۴ علاوه بر نقش مهم این میدان در سطح محله، در سطح شهر نیز این میدان نقشی بی‌بدیل دارد به طوری که می‌توان آن را قلب شهر و مهم‌ترین نقطه شهر دانست.

^۵ زمین‌های بایر و باغات موجود در محدوده محله دارای مالکیت شخصی است اما با توجه مشکلات مختلف از جمله مشکلات ورثه‌ای این باغات رها شده‌اند و گویی جزئی از فضای شهری هستند.